

Recenzja rozprawy doktorskiej
ks. Jakuba Nagiego *Duchowość kapłańska według błogosławionego księdza*
***Jana Balickiego*, napisanej na seminarium w Katedrze Teologii Systematycznej**
pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Ireneusza Werbińskiego.

Rok 2020 przejdzie do historii Kościoła i świata jako rok pandemii, który dotknął boleśnie również życia Kościoła. Radykalne ograniczenie możliwości duszpasterstwa wstrząsnęło życiem duchowym wielu kapłanów. Dobrze się więc składa, że jest to także rok ukazywania przykładu wielkich, świętych kapłanów, przede wszystkim Jana Pawła II w setną rocznicę jego urodzin i kardynała Stefana Wyszyńskiego, w ramach przygotowań do jego beatyfikacji. W tym kontekście należy również z radością powitać pracę dotyczącą błogosławionego księdza Jana Balickiego i jego duchowości kapłańskiej, zwłaszcza, że w jego życiu kapłańskim przyszło mu się zmagać z wielką pandemią hiszpanki po Pierwszej Wojnie Światowej. W związku z tym wybór tematu pracy doktorskiej w nieoczekiwany sposób okazał się niezwykle aktualny.

1. Ocena formalna i metodologiczna rozprawy

Tytuł. *Duchowość kapłańska według błogosławionego księdza Jana Balickiego* jasno wskazuje cel naukowych badań doktoranta. Na uwagę zasługuje fakt, że temat jest nowatorski i zgodny z zawartymi w dysertacji treściami. Dotąd nie opracowano kapłańskiego aspektu duchowości błogosławionego, choć jego postać i nauczanie były przedmiotem badań w dwóch pracach doktorskich. Pierwsza z nich dotyczyła duchowości chrześcijańskiej i powołania do świętości, druga cnoty pokory i jej znaczenia w życiu chrześcijańskim. Trzeba przyznać, że wymienione prace, mimo że wiążą się z ocenianą rozprawą, nie skupiają się na duchowości kapłańskiej. Takie ujęcie tematu w kontekście dotychczasowych badań pozwala stwierdzić *novum* pracy, a co za tym idzie, jej oryginalność i zasadność.

Struktura. Rozprawa zawiera wykaz skrótów, wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie, streszczenie w języku angielskim i bibliografię, które razem stanowią 321 stron. Praca jest bardzo obszerna. Struktura pracy jest poprawna, co stanowi zapewne również zasługę promotora, znanego specjalisty od teologii życia i nauczania świętych. Autor w swych badaniach wychodzi od podstaw duchowości kapłańskiej, które słusznie identyfikuje w realizowaniu cnót teologalnych, wiary nadziei i miłości. Wszelka prawdziwa duchowość chrześcijańska szuka fundamentu w życiu teologalnym, podobnie jak w omawianej w sposób szczególny w dysertacji cnotie pokory. Wyszczególnienie tej cnoty wydaje się o tyle zasadne, że stanowi ona, jak wynika z wcześniejszych

szerokich badań, specyficzną charakterystykę życia i nauczania księdza Balickiego. W następnym rozdziale autor przedstawia wzory świętości życia kapłańskiego, skupiając się na postaciach Jezusa Chrystusa, Najświętszej Maryi Panny, świętych i błogosławionych. O ile pierwszy rozdział zajmujący się cnotami teologalnymi ukazuje bardziej wymiar łaski, o tyle wzorczość świętości zwraca uwagę na aspekt wolności i wysiłku woli człowieka w dążeniu do świętości. Po tych dwóch fundamentalnych refleksjach ks. Nagi przechodzi do omówienia czynników kształtujących duchowość kapłańską. Skupia się na klasycznych wymiarach modlitwy, pobożności eucharystycznej, spowiedzi i praktyk ascetycznych. Inspirujące jest przypomnienie w kontekście duchowości kapłańskiej, że droga ascezy może z pomocą łaski Bożej prowadzić na drogę zjednoczenia mistycznego. Czwarty rozdział poświęcony mistyce okazał się możliwy do realizacji dzięki szczególnym zainteresowaniom tym zagadnieniem ze strony błogosławionego. Stanowi on rzadki i dlatego tym bardziej cenny wkład w bardziej integralne rozumienie duchowości kapłańskiej i relacji łaski do wolności w życiu duchowym. Ostatni, piąty rozdział, w myśl zasady *agere sequitur esse*, pokazuje, że życie duchowe jest duszą apostolatu i kształtuje pasterski wymiar duchowości kapłańskiej. Autor dysertacji ukazał w nim troskę ks. Balickiego o duszpasterstwo kapłanów, sióstr zakonnych i osób świeckich. Tak ukazana struktura pracy pozwala doktorantowi objąć wszystkie najważniejsze aspekty duchowości kapłańskiej.

Źródła i literatura przedmiotu. Autor sięgnął do dużej liczby źródeł w postaci książek, artykułów i maszynopisów błogosławionego. Ta część bibliografii nie budzi żadnych wątpliwości. Również kompletne wydają się być wykazy bibliografii przedmiotowej, zawierające wiele prac naukowych, z których większość to klasyczne opracowania duchowości, zwłaszcza kapłańskiej R. Garrigou-Lagrange'a, S. Urbańskiego, S. Witka, W. Słomki i promotora, I. Werbińskiego. Wykaz ten pokazuje, że doktorant zapoznał się drobiazgowo ze stanem badań nad postacią błogosławionego. Jednocześnie analiza dotychczasowych prac zabezpiecza ważną kwestię formalną, czyli nowatorstwo obecnego doktoratu. Jedynie nie do końca jasne jest wydzielenie w tej części jako źródeł niepublikowanych licznych fragmentów zaczerpniętych z *Pisma różne Sługi Bożego ks. Jana Balickiego*, t. 2, Przemyśl 1963. Należy wysoko ocenić korzystanie przez doktoranta z wielu materiałów archiwalnych, które nie zostały dotąd opublikowane. Wraz z dokładnie przeanalizowanymi tekstami zawartymi w *Wybór pism ks. Jana Balickiego*, Warszawa 1981, stanowią one wartościowe źródła pracy. Również na pochwałę zasługuje przebadanie licznych, publikowanych, a zwłaszcza niepublikowanych opracowań. Wraz z dokumentami nauczania Kościoła i obfitą literaturą przedmiotu zgromadzony materiał należy ocenić jako wystarczający do przeprowadzenia zamierzonych badań. Również cytowane zasoby internetowe wnoszą swój ważny wkład w analizę dorobku błogosławionego. Nie można też pominąć umieszczonych na końcu dysertacji

aneksów, które ubogacają materiał źródłowy. Jak wynika z wykazu bibliograficznego doktorant badał dziedzictwo duchowe błogosławionego w świetle dokumentów Magisterium i klasycznych dzieł teologicznych. Ten proces przebiega głównie w przypisach, choć warto byłoby lepiej wykorzystać uwzględnioną literaturę, gdyż w większości pracy autor odnosi się niemal tylko do źródeł.

Metoda. Autor we wstępie zapowiada, że zastosowana przez niego metoda polega wpraw na analizie tekstów źródłowych autorstwa ks. Jana Balickiego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na te, które odnoszą się do rozwoju życia wewnętrznego kapłanów, następnie na przeprowadzeniu syntezy zebranych materiałów, które dotyczą konkretnych wskazań, będących wkładem błogosławionego w duchowość kapłańską, a ostatecznie na wyciągnięciu wniosków i udzieleniu odpowiedzi na pytania dotyczące aktualności i skuteczności nauczania bł. ks. Jana Balickiego w odniesieniu do duchowości kapłańskiej i życia współczesnych prezbiterów. Na pochwałę w metodzie zastosowanej przez doktoranta zasługuje harmonijne ujęcie zarówno doświadczeń życia, jak i poglądów formułowanych przez błogosławionego. Pewnym mankamentem metodologicznym jest charakterystyczne dla początkujących badaczy częste relacjonowanie pism omawianego autora zamiast ich krytycznego analizowania. W większości w ocenianej pracy doktorant, często w cytatach, przedstawia poglądy błogosławionego i czasami je komentuje, wyjaśnia i interpretuje. Umożliwienie czytelnikowi zapoznania się z oryginalnymi tekstami księdza Balickiego jest cennym pomysłem. Bardzo poprawne jest ubogacenie dysertacji kluczowymi cytatami w przypisach. Niektóre cytaty zaciekawiają świeżą obrazowością, inne zaskakują roztropnością duszpasterską i realizmem. Jednak przed ewentualną publikacją książki warto jeszcze raz pogłębić proces interpretacji. Czasami ma się wrażenie, że autor chce powiedzieć i zacytować wszystko, co jakoś łączy się z tematem, przez co gubi się główną myśl, zwłaszcza bezpośredni związek danego wyводу z duchowością kapłańską. Pisanie pracy naukowej na podstawie pism duchowych jest wielkim wyzwaniem, gdyż łatwo nieświadomie przejąć sposób myślenia i język charakterystyczny dla tekstów duchowościowych i kaznodziejskich. Wśród nich warto wyróżnić *Szkice codziennych rozmyślań*, które stanowią najobszerniejszą część piśmiennictwa omawianego kapłana. W wypadku błogosławionego jest to tym większym wyzwaniem, że jego pisma były głęboko teologiczne i w refleksji nad nimi może się rodzić pokusa ciągłego ich przytaczania w różnej postaci. W takich wypadkach pomaga refleksja nad teologicznym znaczeniem wypowiedzi w kontekście dogmatyki, teologii moralnej i oczywiście teologii duchowości. Bardzo cenna może tu być refleksja nad tym, w jakim stopniu ukazana przez błogosławionego duchowość kapłańska stanowi wyraz przedsoborowej teologii kapłaństwa, zwłaszcza, że doktorant stawia sobie za cel zbadanie aktualności tej duchowości dla współczesnych kapłanów.

2. Merytoryczna wartość rozprawy

Doktorant deklaruje, że celem jego dysertacji jest ukazanie życia, a zwłaszcza nauczania księdza Jana Balickiego, które pokazują jego wkład w rozwój duchowości kapłańskiej. W tym kontekście cenne jest ukazanie przez doktoranta duchowości kapłańskiej jako wymiaru bycia i działania *in persona Christi Capitis et Pastoris Ecclesiae*. Zrozumiałą jest w przedsoborowej teologii błogosławionego brak refleksji nad kapłaństwem powszechnym wszystkich ochrzczonych, choć aspekt ten mógł się pojawić wobec częstych w pracy zastosowań poglądów balickiego na kwestie ogólnie rozumianej duchowości chrześcijańskiej do rozważań nad duchowością kapłańską. Widać to już w pierwszym rozdziale, w którym opisywana jest wiara jako fundament życia chrześcijańskiego i nadzieja jako inspiracja życia duchowego. Podobnie, wydaje się, że refleksje zawarte w dziele *Studium o stanach mistycznych* odnoszą się specyficznie do kapłanów na tyle, na ile odnoszą się do wszystkich chrześcijan. W pierwszym rozdziale kluczowe wydaje się słuszne ukazanie wewnętrznej więzi cnót teologalnych, nawet kosztem wrażenia braku jasnego rozdzielenia pojęć. Z całą pewnością za aktualne należy uznać, zaniedbywane w wielu dzisiejszych opracowaniach duchowości, docenienie przyjęcia cierpienia jako wyrazu miłości. Cenne jest też przedstawienie pokory jako prawdy w relacji do Boga i korzystanie z podziału na dziewięć stopni.

Drugi rozdział dysertacji pokazuje przede wszystkim nadrzędną więź prezbitera z Chrystusem. Tu słusznie kategoria bycia i działania *in persona Christi* wysuwa się na pierwszy plan, pokazując kapłana jako *alter Christus*. Oczywiście tradycja chrześcijańska odnosi to określenie do każdego chrześcijanina, który na mocy chrztu ma udział w kapłaństwie Chrystusa. Niemniej jednak duchowość epoki Balickiego ograniczała to pojęcie niemal wyłącznie do sakramentu święceń i tylko duchowni znający doskonale patrystykę, jak choćby św. Józef Bilczewski, nie stronili od tego określenia w relacji do świeckich. Ma to również konsekwencje w postaci pomijania zadań apostolskich wszystkich ochrzczonych. Ten uwarunkowany kontekstem historycznym brak dostrzegamy najwyraźniej w ostatnim rozdziale. Ważne w pracy doktoranta jest też zwrócenie uwagi na wzorczość cnót Chrystusa i tytułów, głównie króla i dobrego pasterza. Również znamienne jest to, że postać Matki Bożej, Jej rola i przykład w rozwoju życia duchowego kapłanów, zwłaszcza jej pokora, często pojawiają się w pismach błogosławionego. Interesującym wątkiem pracy jest ukazanie nie tylko ogólnej wzorczości świętych i zasady świętości opierającej się na miłości, ale także konkretnych wzorów do naśladowania w życiu kapłańskim. Znajdujemy tu aspekty duchowości Jana Chrzciciela, Mędrców ze Wschodu, św. Michała Archanioła, św. Szczepana, św. Franciszka z Asyżu, św. Stanisława Kostki, św. Agaty, św. Jana Kantego, św. Jana od Krzyża, św. Klemensa Dworzaka, o. Antoniego Reichenberga, ks. Jana Beyzyma, ks. Rafała Kalinowskiego, a nawet Gemmy Galgani.

Doktorant opisując życie ascetyczne, modlitewne i sakramentalne, zwłaszcza związane z Eucharystią i Pokutą, oparł się na klasycznych środkach

rozwoju życia duchowego. Cenne w kontekście modlitwy jest ukazanie centralnego znaczenia „Ojcze Nasz”, choć w recenzencie rodzi się pytanie, czy rzeczywiście w tak bogatej spuściźnie księdza Balickiego nie ma refleksji na temat modlitwy brewiarzowej. Słusznie uwaga jest tu skupiona na Mszy świętej, zarówno w aspekcie uczty, jak i dominującego w tamtej epoce akcentu położonego na przeżywanie Ofiary Kalwarii. Oryginalne i wartościowe jest rozważanie Balickiego o Mszy świętej, analizujące osiem kolejnych części Najświętszej Ofiary, powiązanych z konkretnymi momentami z życia i działalności Pana Jezusa. Taka analiza pozwala ująć całe bogactwo doktrynalne Eucharystii. W tym kontekście widoczna jest też potrzeba refleksji nad kształtem przedsoborowej liturgii, co mogło stanowić dodatkowy element refleksji nad aktualnością nauczania ks. Balickiego. Podobnie w podrozdziale dotyczącym Sakramentu Pokuty i Pojednania rozróżnienie grzechów na ciężkie i lekkie domaga się refleksji w kontekście współczesnej teologii moralnej. Również kwestia ascezy, ujęta przez błogosławionego głównie w formie wskazującej na upokorzenia, umartwienia, próby, krzyże i cierpienia, domaga się pogłębionej refleksji nad wspólnotowym wymiarem ascezy związanej z posłuszeństwem (por. PDV 28). Oczywiście wciąż aktualne w duchowości chrześcijańskiej pozostają cenne uwagi błogosławionego na temat postu i umartwienia poszczególnych zmysłów, a zwłaszcza walki z pychą.

Jak już wspominałem, w pracy na temat duchowości kapłańskiej, cenne i oryginalne jest poświęcenie całego rozdziału kwestii mistyki. W tamtym okresie niewątpliwie ogramny wpływ na duchowość miało nie tylko dyktorium ascetyczne, ale także *Direttorio mistico*, którego autorem był popularny jezuita Giovanni Battista Scaramelli. Jego bogata w tradycję chrześcijańską nupcjalna wizja zjednoczenia mistycznego miała wielki wpływ na ówczesnych autorów duchowych. Właśnie w tym rozdziale istotne jest połączenie teorii i praktyki życia duchowego błogosławionego, które pozwala autorowi dysertacji na ukazanie teorii rozwoju mistycznego, jako programu również dla kapłanów, na wzór ks. Balickiego. Także tu warto było przenieść część specjalistycznych komentarzy znawców mistyki z przypisów do głównego tekstu, by móc lepiej ocenić relacjonowane poglądy błogosławionego.

Wreszcie ostatni rozdział traktuje o misji kapłana. Klasycznie oczekuje się w tym kontekście opisu udziału w potrójnej misji, kapłańskiej, prorockiej i królewskiej Chrystusa. Aspekt ten jest w jakiś sposób ujęty w tekście, choć koncepcja podrozdziałów skupia się na reakcji do poszczególnych stanów życia w Kościele. To w tej części pracy znajdujemy istotne dla duchowości kapłańskiej refleksje na temat celibatu. Czasami zdaje się, że doktorant traci z oczu cel, jakim ma być działalność pastoralna i zbyt mocno koncentruje się na opisie cnót kapłańskich, co mogło już wcześniej wybrzmieć w poprzednich rozdziałach. Natomiast pozytywnie należy ocenić akcent położony na potrzebę rozwoju działalności misyjnej Kościoła. Również w części dotyczącej duszpasterstwa osób konsekrowanych autor pisze dużo o radach dawanych siostrom zakonnym, choć interesujące byłoby raczej ukazanie roli kapłana jako kierownika duchowego tej

kategorii wiernych. Bez zarzutu natomiast jest przedstawienie posługi ks. Balickiego względem osób świeckich, również w kontekście historycznym, zwłaszcza niezwykle ważnej troski o robotników.

W zakończeniu doktorant nie tylko streszcza najważniejsze wyniki badań poszczególnych rozdziałów, ale także odnosi się do podstawowego celu pracy, czyli ukazania istoty duchowości kapłańskiej na podstawie nauczania, życia i zaangażowania duszpasterskiego błogosławionego księdza Jana Balickiego. Odpowiadając na podstawowe pytanie o aktualność takiej wizji duchowości kapłańskiej doktorant słusznie stwierdza, że cel świętości i zjednoczenia z Bogiem jest zasadniczy w każdej duchowości, także w duchowości kapłańskiej.

3. Pytania do doktoranta

Z analizy pracy wynikają dwa pytania do doktoranta:

Na ile wizja kapłaństwa i duchowości kapłańskiej błogosławionego odpowiada a na ile odbiega od współczesnej wizji posoborowej? Druga kwestia z tym związana dotyczy pytania, co w wizji kapłaństwa i duchowości zawartej w pismach ks. Balickiego jest ponadczasowe, a co podlega zmianie?

4. Wniosek końcowy

Praca doktorska księdza Jakuba Nagiego stanowi udane studium duchowości kapłańskiej w ujęciu błogosławionego Jana Balickiego. Została napisana dojrzałym językiem teologicznym i piękną, poprawną polszczyzną. Obszerna dysertacja w sposób systematyczny porusza wiele istotnych teologiczno – duchowych zagadnień. Wskazane przez recenzenta mankamenty nie przekreślają zasług doktoranta, ale mają na celu jak najlepsze przygotowanie tekstu do ewentualnej publikacji.

Uwzględniając nowatorskie podejście do tematu, rozległy materiał źródłowy i łatwość w posługiwaniu się metodami badawczymi stwierdzam, że recenzowana praca spełnia wymagania stawiane tego typu opracowaniom i kieruję wniosek o dopuszczenie księdza Jakuba Nagiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. prof. dr hab. Wojciech Zyzak

Kraków, 26. 05. 2020.